

# Mikael Agricolan muistomerkkigalleria ja sen kehittäminen Agricolan 450-vuotisjuhlaksi 2007

*Jaakko Numminen*

OTE:

AGRICOLA-SYMPOSIUMI

TURKU

20. - 21.9.2004

RAPORTTI

AGRICOLA-TYÖRYHMÄ

Toim. Ossi Tuusvuori

Agricola-työryhmän julkaisuja no. 1

Tosiasia on, että emme tiedä mitään Mikael Agricolan ulkomuodosta. Siitä huolimatta hänestä on tehty useita veistoksia. Tämä tarjoaa mielenkiintoisen kuvataiteellisen ja kulttuurihistoriallisen tutkimuskohteen, jossa sekä eri aikojen käsitykset Mikael Agricolasta että kunkin ajankohdan kuvataiteen omat katsomukset tulevat hyvin esiin. Onneksi sitä vastoin tiedämme verraten paljon noiden veistosten synnystä. Agricolasta ovat muovailleet patsaita useat Suomen kuvanveistotaiteen etevimmät edustajat.

Vuonna 1858 julkaisi hämeenlinalainen lehtori G. E. Eurén omalla kustannuksellaan ensimmäisen suomenkielisen pienoiselämäkerran Mikael Agricolasta otsakkeella “Mikael Agrikola, Suomen pispa” ja alaotsakkeella uskonopin oikasia Suomessa. Suomen kielen ensimmäinen harjoittaja kirjoissa”. Teoksensa hän päätti kehotukseen: “Pystytä, Suomen kansa, kiitollisessa sydämessäs muistopatsas Agrikolalle, joka sinua rakasti sydäimestä niin kuin moni muu, ja sinulle lahjoitti uskon ja toivon hedelmiä enemmän kuin kukaan muu!”. Eurén toivoi muistopatsasta sydämiin. Konkreettisemmalle tasolle siirtyi Kuopion hiippakunnan papiston synodaalikokous vuonna 1864 esittäessään muistopatsaan pystyttämistä Mikael Agricolalle. Ilmeisesti siihen innoitti Turussa samana vuonna paljastettu Carl Eneas Sjöstrandin muovailema Henrik Gabriel Porthanin patsas.

Turun arkkihiippakunta yhtyi hankkeeseen vuonna 1865, kenraalikuvernööri Rokassovskilta hankittiin keräyslupa ja rahaa ryhdyttiin keräämään erityiseen “Agricola-kassaan”. Muun muassa vaasalainen lehtori L. L. Laurén julkaisi vuonna 1877 pienen kirjusen “Kalastajan poika Suomen ijäti muistettava hyväntekijä”, jota myytiin kassan hyväksi. Carl Eneas Sjöstrand sai vuonna 1877 valmiiksi arkkipiispa Bergenheimin tilauksesta Mikael Agricolaa esittävän statyetin eli pienoispystyksen, joka sijoitettiin Turun tuomiokirkkoon.

Vuonna 1883 tehtiin aikaisemmasta hankkeesta erillinen aloite Agricolan, Lutherin ja Melanchthonin kuvien hankkimiseksi Helsingin Nikolainkirkkoon eli nykyiseen Tuomiokirkkoon. Lutherin ja Melanchthonin kuviksi tilattiin kopiot Wormsissa olevasta Rietschlin monumentista. Sen sijaan Mikael Agricolasta tehtävästä veistoksesta järjestettiin kilpailu vuosina 1885–1886. Myös C. E. Sjöstrand otti osaa kilpailuun. Aikaisemmista ehdotuksista poiketen hän teki ny paljaspäisen ja pitkäkaapuisen Agricola-figuurin. Sjöstrand sai kuitenkin työstään vain lisäpalkinnon. Kilpailun voitti nuorempi kuvanveistäjä Ville Vallgren. Patsas myös tilattiin Vallgrenilta ja valettiin kipsiin. Kolme patsasta sijoitettiin kirkon ristikeskustan koristekomeroihin.

mukaan taas sitä kuljetettiin länttä kohti hevosella. Kun epäiltiin, että patsas oli evakuointivaiheessa suistunut ojaan taikka että se oli tarkoituksellisesti poltettu kerättiin asiasta viipurilaisaktivistien

Kauko Saarentauksen, Reino Arimon ja Juha Lankisen aloitteesta ja Suomen Kuvalehden toimesta vuosina 1987–1988 yleisövihteitä. Niitä saatiin peräti kolmisenkymmentä. Viipurin kaupunkikuvan ansioituneen tallentajan Juha Lankisen johdolla alueella suoritettiin vuosina 1989 ja 1990 etsintöjä kahden metallinpaljastimen avulla. Kesällä 1989 pengottiin Tienhaaran alue perin pohjin ja kesällä 1990 edettiin Kivisalmen sillalta Tienhaaraan asti, varsin pitkälle Suomen nykyistä rajaa kohti. Mitään ei kuitenkaan löytynyt. Näistä etsinnöistä myös TV 1 teki 20 minuutin pituisen filmin. Viipurissa olleen Agricolan patsaan kohtalo on siis toistaiseksi jäänyt arvoitukseksi.

Kansallisesti huomattavamaksi Agricola-muistomeriksi kohosi kuitenkin Viipuriin runsaat kaksi vuosikymmentä myöhemmin vuonna 1908 pystytetty Emil Wikströmin veistämä Mikael Agricolan patsas. Kaikki viipurilaiset ja karjalaiset ja monet muutkin Viipurin kävijät muistavat patsaan hyvin. Patsas sijaitsi Linnankadun varrella vastapäätä uutta Tuomiokirkkoa Viklundin talon ja Maaherrantalon välillä. Monet vieläkin elävät viipurilaiset kulkivat kouluun patsaan ohitse. Wikströmin veistos oli puolivartalokuva puhuvassa asennossa olevasta Agricolasta. Mielytyneenä allegorisiin sommitelmiin Wikström on puolivartalokuvan alla olevan saarnatuolia muistuttavan jalustan eteen sijoittanut vanhus–lapsi-ryhmän. Sen oli määrä symboloida elämän kiertokulku ja lukutaidon merkitystä. Sama teema muutoin toistuu Wikströmin Topelius-patsaassa Vaasan Kirkkopuistikolla. Siinä vanha Topelius kertoo satuja lapsille. Viipurin Mikael Agricolan patsas katosi talvisodan päätösvaiheessa vuonna 1940. Toisten tietojen mukaan se on nähty viimeksi suomalaisen kuorma-auton lavalla Viipurista jonkin matkaa Lappeenrannan suuntaan, toisten tietojen Emil Wikströmin Agricola-patsaasta tehtiin kuitenkin toinenkin valu, joka sijoitettiin Turun tuomiokirkkoon, missä se on edelleen. Kun patsas Viipurissa oli vuonna 1908 paljastettu, tilasi turkulaispatriotti, arkkitehti Alex Nystöm seurakunnan varoilla siitä jäljennöksen Turkuun. Vuosikausia patsas oli Tuomiokirkon eteisessä, kunnes se sijoitettiin saarnastuolin takaiseen Gezelius-piispan kuorisyyvennykseen.

Kolmas valu Wikströmin Agricola-patsaasta tuli Lahteen. Tämän synnystä kerrotaan, että Lahden kaupungin edustajat olivat käyneet 1940- ja 1950-luvun vaihteessa Sääksmäen Visavuoressa tutustumassa Emil Wikströmin veistoksiin ja nähneet siellä Oskari Jauhiaisen parhaillaan viimeistelemässä Agricolapatsastaan, josta myöhemmin tulee puhe. Nähdessään kipsimallin Wikströmin vanhasta Agricolan rintakuvasta he olivat päättäneet, että patsas on saatava myös Lahteen. Lahtelaiset ajattelivat, että patsas olisi huomionosoitus viipurilaisille, joita oli sodan jälkeen paljon asettunut Lahteen, mutta kunnianosoitus myös Agricolan äidille, sillä Agricolan katsottiin olevan hämäläisen äidin poika. Lahden kaupunginhallitus osti vuonna 1950 Emil Wikströmin perikunnalta oikeuden valaa patsas, joka Lahdessa sijoitettiin Erkon puistoon Vuorikadun ja Aleksanterinkadun välille Vuorikadun koulun alapuolelle vuonna 1953.

Eikä tässä vielä kaikki. Neljäs valu patsaasta on Mikael Agricolan synnyinkunnassa Pernajassa lähellä Pernajan kirkkoa ja hautausmaata. Pernajaan tiedetään jo aikaisemmin haaveillun muistomerkin pitäjän kuululle pojalle. Jo vuonna 1887 Folkvännens-lehdessä toivottiin Agricolalle muistomerkin hänen synnyinseudulle Pernajaan. Sitten edettiin niin pitkälle, että Pernajan kirkon lähelle pystytettiin vuonna 1914 obeliskimainen noin kahden metrin korkuinen muistokivi, jossa oli teksti “Till minne af Mikael Agricola född i Thorsby +9.4.1557 och begrafven i Wiborg Reste Pernå sockenbor denna stenen år 1914”. Vuonna 1959 tämä harmaakivi siirrettiin Pernajan kirkolta pohjoisemmaksi Sigfridsin talon pihaan Thorsbyn kylässä, missä Agricolan katsottiin syntyneen. Kiven taustaksi muurattiin luonnonkivistä yhdeksän metrin pituinen muuri, johon kiinnitettiin vielä laatta “Michael Agricola Torsbius. Synnyinsijaa kunnioittaen Agricola-seura.”.

Muistokivi siirrettiin, koska jo vuonna 1952 Pernajan kirkkovaltuusto oli ryhtynyt toimiin kokonaisen muistopatsaan pystyttämiseksi kuntaan Mikael Agricolalle. Pernajalaiset olisivat

halunneet patsaan valettavaksi Oskari Jauhiaisen Agricolan pohjalta, mutta Jauhiainen ei halunnut antaa työstään toisintoa, koska hän katsoi Pernajan olevan liian lähellä Turku. Sen sijaan hän olisi suostunut tekemään saarnaavassa asennossa olevan Agricolan. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, ja lopulta Pernajaan pystytettiin vuonna 1959 toisinto Emil Wikströmin Viipurin patsaasta. Patsas paljastettiin kesäkuussa 1959 jalustalle vanhan muistokiven paikalle kirkon viereen. Jalustaan tuli piispan nimikirjoituksen jäljennös ja teksti “Suomen uskonpuhdistaja, tämän seudun poika Patsas pystytetty v. 1959.” Operaation tukena oli uskonpuhdistuksen muistoa vaaliva Agricola-seura Uriel Kailon johdolla. Pernajan seurakunta oli hankkinut patsasjäljennöksen jo vuonna 1954.

Mikael Agricolan patsaat eivät kuitenkaan rajoittuneet C. E. Sjöstrandin, Ville Vallgrenin ja Emil Wikströmin luomiin kuviin. Sotien jälkeen vuonna 1952 pystytettiin Turun tuomiokirkon puistoon kuvanveistäjä Oskari Jauhiaisen muovailema Mikael Agricolan patsas, johon edellä on jo pariinkin otteeseen viitattu. Tällä Turun patsashankkeella voi katsoa olevan erityisen pitkät juuret. Niiden voi katsoa menevän jo alussa mainittuun Kuopion hiippakunnan papiston synodaalokokoukseen vuonna 1864. Uskonpuhdistuksen 400-vuotisjuhlan lähestyessä Turun tuomiokapituli teki vuonna 1917 “kansallis päätöksen” muistomerkin pystyttämiseksi Mikael Agricolalle.

Työhön kutsuttiin osallistumaan myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran edustaja. Piispainkokous asetti valtuuskunnan, joka julisti kilpailun patsasluonnoksen aikaansaamiseksi. Kilpailuun jätettiin 12, toisten tietojen mukaan 15 luonnosta, joista ensimmäisen palkinnon sai nuori kuvanveistäjä Wäinö Aaltonen, toisen Arttu Halonen ja kolmannen yhdessä Elias Ilkka ja Erik Bryggman.

Turun Taidemuseon johtaja Erik Bergh kuvasti kolme vuosikymmentä kilpailun jälkeen vuonna 1948 Hufvudstadsbladetissa kilpailun töitä. Hän ylistää Wäinö Aaltosen ehdotusta. Ehdotuksessa on kolme seisovaa hahmoa, mies ja nainen kädet ristittyinä rukoukseen ja pieni lapsi heidän välissään. Bergh ylistää ehdotuksen komposition suunnittelua ja samalla sen yksinkertaisuutta. Patsaan lapsen toisen inkarnaation Bergh katsoo olevan Wäinö Aaltosen monumentaalissa nuoruudentyössä “Graniittipojassa” Ateneumissa. Bergh yltyy sanomaan, että mies ja nainen ovat kuin kaksi sitkeää suomalaisesta maaperästä kasvanutta honkaa. Edelleen ryhmä on hänen mielestään sukua muinaisegyptiläiselle veistotaiteelle. – Patsas olisi pitänyt tehtävän punaisesta Hangon graniitista. Aaltonen ajatteli patsaan sijoitettavaksi Turun tuomiokirkko sisälle.

Palkintolautakunta, jossa istui muiden ohella Emil Wikström, ehdotti Wäinö Aaltosen mallia toteutettavaksi, mutta muistomerkki valtuuskunta ei tähän lähtenyt. Bergh arvelee, että Wäinö Aaltosen ehdotusta pidettiin aivan liian “modernina”. Toisen palkinnon voittanut Arttu Halosen ehdotus tahtoi esittää tuntematonta miestä Agricolan takana. Se liittyi Sjöstrandin luomaan traditionaaliseen Agricola-kuvaan. Reformaattori on siinä paljaspäisenä väljässä kaavussa. Oikea käsi nojaa kirjaan, joka tukeutuu jalkaan. Kompositio on rauhallinen ja korostaa sitä kypsyyttä (myndighet), joka mielellään liitetään Agricolan henkilöön, mutta luonteeltaan ehdotusta voi pitää myös liian yleisenä. Kolmannen palkinnon saanut Elias Ilkan ja Erik Bryggmanin ehdotus oli myös luonteeltaan symbolinen, mutta sen lähtökohta oli aivan toinen kuin Wäinö Aaltosen. Ehdotus oli variaatio Hyvän Paimenen teemasta. Siinä alaston nuorukainen katsoo vasemmassa kädessään olevaa ristiä. Miehen oikealle kyljelle on hivuttautunut karitsa. Wäinö Aaltosen massiiviseen kansalliseen päätökseen verrattuna ehdotus on kevyempää kansainvälistä mallia. Ehdotusta on oikeastaan pidetty luonteeltaan muinaiskristillisenä, kenties sellaisena soveliaana symbolisoimaan juuri reformaation miestä.

Ilmeisesti kilpailun tulos ei kuitenkaan tyydyttänyt järjestäjiä, sillä yhdenkään kuvanveistäjän kanssa ei tehty sopimusta patsaan valmistamiseksi. Taloudelliset mahdollisuudet olisivat kyllä olleet olemassa. Asiantuntijoiden laskelmien mukaan patsas olisi näet vuonna 1917 pystynyt

nousemaan 60 000 silloisella markalla ja kassassa oli 85 000 markkaa. Patsashankkeesta luopumiseen tai paremminkin sen lykkääntymiseen vaikutti tässä vaiheessa todennäköisesti myös se, että Viipuriin oli jo saatu vuonna 1908 edellä kuvattu Emil Wikströmin patsas. Piispainkokous hyväksyi toimikunnan näkökohdat. Tuomiokapitulit asettivat komitean, jolle jäi täydellä päätösvalalla rahaston johto ja päättäminen tulevasta muistomerkistä. Patsaan pystyttämisen sijaan patsasvaltuuskunta myönsi nyt Mikael Agricolan muiston kunnioittamiseksi 30 000 markkaa hänen koottujen teostensa julkaisemiseksi. Ajatus toteutui vuonna 1931, jolloin Werner Söderström Osakeyhtiö julkaisi Agricolan kootut teokset monumentaalisen kolmiosaisen laitoksena. Tarkoitus oli kyllä kulttuuripoliittisesti hyvä; teossarjasta muodostui tutkijoille korvaamaton lähde.

Agricolan patsastoimikunnasta ei sittemmin kuultu kolmeenkymmeneen vuoteen mitään, ennen kuin asiaan palattiin toisen maailmansodan jälkeen, kun Viipurin patsas oli menetetty. Kun Uuden testamentin suomeksi ilmestymisen 400-vuotisjuhllaisuuksiin valmistauduttiin 1947, kirjoitti toimikunnan sihteeri pastori Toivo Winter asiasta Uuteen Auraan ja toivoi, että Mikael Agricolan patsas voitaisiin paljastaa kirjan juhluvuonna 1948. Winter tosin arveli, että uutta patsasta ei saataisi vuodessa aikaan, mutta Sjöstrandin tai Wikströmin patsaiden kaksoiskappaleet kyllä ehdittäisiin tehdä. Arkkipiispa Aleksi Lehtonen kutsui vanhan patsastoimikunnan koolle marraskuun alussa 1947. Siinä päätettiin heti ryhtyä toimenpiteisiin ja asetettiin työvaliokunta.

Aluksi ei suunniteltu uutta rintakuvaa tai pystykuvaa, sillä ajateltiin, että tällainen olisi entisen taiteilijan luoman patsaan toisinto tai sitten uusi mielikuvituksen luoma Agricola-tyyppi. Ensin ajateltiin toteuttaa C. E. Sjöstrandin jo vuonna 1877 luoma kipsimalli. Seuraavaksi pohdittiin Emil Wikströmin patsaan valun siirtämistä Tuomiokirkosta ulos puistoon. Asiasta syntyi laaja lehdistöpolemiikki, jossa käytettiin kiivaitakin puheenvuoroja. Esimerkiksi turkulainen lehtori Julius Finnberg oli voimakkaasti Wikströmin patsaan siirron kannalla. Uudessa Aurassa hän kirjoitti, että Sjöstrandin Agricola ei korosta erityisesti mitään Agricolalle ominaista piirrettä. "Onhan vain kuin mikä Turun 1500-luvun koulumestari, joka väljässä sunnuntaikauhtanassaan on Turun katuja kävellessään pysähtynyt ehkä tuomiokirkkooan katselemaan." Seisovassa asennossa olevaa patsasta Finnberg ei uutterasta työn ja toimen miehestä toivonut, vaan katsoi, että sitä vastoin Emil Wikströmin Mikael Agricola oli "toimiva, opettava, saarnaava... jonka vasen huulilla me miltei kuulemme mieltä kohentavan vakuutuksen: 'Kyllä se kuulee suomen kielen, joka ymmärtää kaiken mielen'." Wikströmin Agricolassa oli Finnbergin mielestä "oikea juureva, kansan syvistä riveistä lähtenyt tosi suomalainen, varma, vakaumuksensa tulkitseva rakas uskonpuhdistajamme". Finnberg katsoi, että Tuomiokirkossa saarnatuolin takaisessa Gezelius-piispan kuorisyyvennyksessä patsas oli mahdoton ja Tuomiokirkon kokonaisvaikutusta suuresti häiritsevä. Siksi "Agricolan pronssihahmon on astuttava Tuomiokirkon ovensuusta ulos Suomen valkenevaan kesään vapaan taivaan alle riemuvuottaan vastaanottamaan".

Turun taidemuseon johtaja Erik Bergh ei antanut näin korkeaa arvolausetta Wikströmin patsaasta, mutta oli hänkin sen siirron kannalla. Sen sijaan ryhdyttiin suunnittelemaan julkiselle paikalle asetettavaa taideteosta, joka esittäisi vertauskuvallisesti uskonpuhdistusta ja Agricolan elämäntyötä ja olisi varustettu sopivalla Agricolalle omistetulla muistokirjoituksella. Muistomerkkin luonnolliseksi paikaksi nähtiin Turku, jossa Suomen uskonpuhdistaja oli työnsä suorittanut. Muistomerkkiä suunniteltiin sijoitettavaksi Tuomiokirkon eteläpuolelle puistikon laitaan vastapäätä akatemiataloa, missä Agricola asui ja missä hän suurimman osan kirjailijatoiminnastaan suoritti.

Päätettiin antaa joillekin taiteilijoille tehtäväksi valmistaa luonnos monumentaalifiguuriksi Sjöstrandin Agricolan pohjalta. Toukokuussa 1948 Mikael Agricolan muistopatsasvaltuuskunta kokoontui Säätytalossa Helsingissä. Puheenjohtajan arkkipiispa Lehtosen lisäksi paikalla olivat

piispat Malmivaara, Salomies ja Sormunen, tohtorit Apajalahti ja Schalin, professorit Jäntti, Maliniemi ja Tarkiainen sekä sihteerinä pastori Winter.

Syksyllä 1950 toivottiin, että “mikään toisarvoinen seikka, kuten varojen puuttuminen” ei viivyttäisi hanketta. Keräystä jatkettiin. Kokonainen kirkkokolehti kautta maan kerättiin patsashankkeen hyväksi. Suurimman yksittäisen lahjoituksen 10 000 markkaa teki liikemies Peura Iisvedeltä. Valtuuskunta hyväksyi yksimielisesti kuvanveistäjä Oskari Jauhiaisen patsasluonnoksen valantaa varten. Sodanjälkeinen metallipula kyllä vaikeutti hanketta. Kansanhuoltoministeriö myönsi lopulta ostoluvan tuhannen kilon kuparierän hankkimiseen. Sitten Outokumpu Oy lahjoitti koko kuparierän.

Oskari Jauhiaisen omasta mielestä Agricolan patsaan tekeminen olisi kyllä kuulunut turkulaiselle Wäinö Aaltoselle. Jauhiaisen muistelun mukaan kuvanveistäjien keskustellessa asiasta Helsingin taiteilijakahvilassa Brondalla Aaltonen kuitenkin ilmoitti: “Ei, tee sinä se vain. Minulle riittävät Aleksis Kivestä harmaat hiukset. En halua toista semmoista, josta ei ole autenttista kuvaa. Jos presidentti on niin hullu, että nimittää minut akateemikoksi, minä annan kaikki tilaukset teille nuoremmille ja keskityn omiin töihini.”

Vuonna 1948 yleisöllä oli jo mahdollisuus nähdä Jauhiaisen tekemä pienoismalli. Uuden testamentin 400-vuotisjuhlien yhteydessä. Uuden Suomen kirjoittaja vertaili keskenään vanhaa Sjöstrandin patsasta ja Jauhiaisen pienoismallia. Hänen silmäänsä miellytti Jauhiaisen luonnoksen monumentaalisuus. “Sjöstrandin vertauskuvallisuuden ja rikkauden sijaan kuvanveistäjä Jauhiaisen on muovannut saveen Agricolan kuvan, johon ...yksinkertaisuus lyövät syvän leimansa.” Katsottiin, että Jauhiaisen oli luonut realistisen henkilöhaamon, jonka esikuvana voitiin pitää renessanssiajan kuvanveistoa, Donatellosta lähtien.

Mielenkiintoista on, että Oskari Jauhiaisen saattoi viimeistellä patsaansa Sääksmäen Visavuorella, missä Emil Wikströmin oli aikoinaan Agricolaveistoksensa tehnyt. Jauhiaisella oli samaan aikaan tekeillä Agricola- patsaan ohella suurikokoinen Oulun sankaripatsas. Kun hän Ateneumissa päivitteli ison työhuoneen puutetta, kertoi silloinen Ateneumin kuopus Kari Suomalainen, että hänen isoisänsä Emil Wikströmin ateljeessa Visavuorella kyllä riittäisi korkeus ja että Visavuori olisi ainakin kesäaikaan oivallinen työpaikka. Jauhiaisen lähtikin oitis Sääksmäelle. Hän ei saanut työtä vielä kesän aikaan valmiiksi, vaan joutui työskentelemään talvellaikin peräti 42 asteen pakkasessa. Apuna hänellä oli nuori kuvanveistäjä Toivo Jaatinen, joka oli juuri päättänyt taideopinnotsa Suomen taideakatemian koulussa.

Oskari Jauhiaisen muovailema patsas oli kipsivaloksena nähtävissä Suomen Kuvanveistäjäliiton 40-vuotisenäyttelyssä Helsingin Taidehallissa syksyllä 1950 Uuden Suomen taidearvostelija E. J. Vehmas kirjoitti, että ilman Jauhiaisen Agricola- näyttely tuskin pysyisi pystyssäkään. Hän myös huomautti siitä, että suuria monumentteja syntyy harvoin ja että niiden saaminen näyttelyyn on usein mahdotonta.

Jauhiaisen patsaan valmistumista seurattiin tarkoin Turun lehdistössä. Uuden Auran edustaja vieraili taidevalaja Halosen ateljeessa pienessä Sirpalesaaressa Helsingin edustalla. Hän selosti laajasti, miten aikaa vievää ja vaikeata työtä valaminen oli. Erityisen vaikeuden muodosti se, että saarella ei ollut vesijohtoa eikä merivesi suolaisuutensa vuoksi soveltunut työssä käytettäväksi. Niinpä vettä oli sulatettava lumesta ja kerättävä sadevesi talteen, jotta makeata vettä saatiin tarpeeksi. Patsaan kuljettamiseksi mantereelle oli odotettava avovettä. Professori Erik Bryggman – vanha patsaskilpailija vuodelta 1917 – pyysi ja sai Jauhiaiselta luvan suunnitella Agricola-patsaan jalustan ja sijainnin. Patsaan sijainti Turun tuomiokirkon edustalla olikin vaativa tehtävä.

Lopputulosta, patsaan sijoitusta kirkon eteläsivulle, on yleensä pidetty onnistuneena kirkon ja patsaan synteessä.

Jauhiainen itse näki patsaan sijoituspaikan asettavan “aivan hirvittävät vaatimukset. Muistan monta kertaa heränneeni yöllä tuskan hieken mieltäessä “olenko täysipäinenkään, kun olen lähtenyt yrittämään veistosta tämmöiseen ankaraan ympäristöön, vanhan arkkitehtuurin yhteyteen ... Koko ajan ajattelin Turun tuomiokirkon arkkitehtuuria vähintään yhtä paljon kuin tätä 1500-luvun oppinutta ... Pukuasiatkin olivat ongelmallisia tietenkin, mutta vaikeinta olivat tyyli ja henki niin, etteivät ne riitelisi arkkitehtuurin kanssa.”

Agricola-patsas valmistui keväällä 1952. Se valettiin pronssiin Eljas Halosen taidevalimossa. Lähes kolme metriä korkea pronssipatsas, kokonaispainoltaan 700 kiloa, jouduttiin valamaan kolmessa osassa. Kun Agricolan ulkonäköä ei tunneta eikä siitä oikeastaan ole minkäänlaista tietoa, oli Agricola luotava häntä esittäviin kuviin. Sjöstrandin kuvaama Agricola vuodelta 1877 oli hiljaisen syventynyt, vaatimattoman, jopa sulkeutuneen oloinen oppinut. Häneen verrattuna Jauhiaisen Agricola on voimahahmo, ei vain henkisessä vaan myös fyysisessä mielessä. Sjöstrandin pienoisveistosta on pidetty hengeltään keskiaikaisen puuveistoksen kaltaisena, joskin siinä on nähty myös renessanssimaisia piirteitä. Onni Okkosen mukaan jopa Donatello olisi antanut tunnustuksensa figuurin viitan poimuille. Sjöstrand oli tutustunut renessanssitaiteeseen Roomassa. Hänen toinen Agricola-veistöksensä ei ollut yhtä herkkä kuin ensimmäinen, vaan massiivisempi ja monumentalisempi. Sjöstrandin Agricola-kuvaukset olivat luoneet perustan sille, millaiseksi hahmoksi Agricola Suomessa käsitettiin. On katsottu, että Wikströmin patsas tai Sipilän mitaliprofiilikuva eivät tuoneet uutta käsitykseen Agricolan ulkonäöstä. Sjöstrandin veistos oli lähtökohtana silloinkin, kun Turkuun ryhdyttiin sodanjälkeisinä vuosina uudestaan hankkimaan Agricolan patsasta.

Mutta Oskari Jauhiainen teki uudenlaisen Agricolan. Hän on itse vuonna 1983 kertonut elävästi ponnisteluistaan Agricolan ulkonäön suhteen. Oli jopa sellaisiakin käsityksiä, että patsas olisi pitänyt tehdä kasvot peitettyinä, kun kuvaa tai tietoa niistä ei ollut. Jauhiainen keskusteli asiasta Viljo Tarkiaisen kanssa, jolla parhaillaan oli valmisteilla elämäkerta Agricolasta. Tarkiaisen mielestä patsaassa piti näkyä “ensipolven oppinut, jossa olisi vielä talonpoikainen pohja ja uutisraivaajan tuntu”. Tällainen ensipolven oppinut, savolaisesta maalaispirtistä lähtenyt ja nopeasti eurooppalaiseen sivistykseen kohonnut oli muutoin Tarkiaisen itsekkin. Ja samaa lajia oli Jauhiaisenkin. Jauhiainen itse ajatteli, että toisaalta mies oli “Wittenbergin maisteri ja lisäksi varmaan myös diplomaatti”.

Pekka Rönkkö huomauttaa Jauhiaisen elämäkerrassa, että monet ovat nähneet yhtäläisyyksiä Jauhiaisen itsensä ja Jauhiaisen luoman Agricolan kasvopiirteiden välillä. Jauhiainen näyttää lainanneen omat piirteensä Agricolalle: suussa, leuassa ja poskipäissä on paljon samaa, molemmilla on voimakas joskin tyypiltään erilainen nenä. Samanlaisia voimakaspiirteisiä vankkoja ihmistyyppejä Jauhiaisella on myös niissä sankaripatsaissa, joita hän tuohon aikaan teki. Jauhiaisen Agricola-patsasta pidettiin hyvänä. Se nosti hän Suomen kuvanveistotaiteen kärkinimiin; se oli hänen läpimurtoteoksensa. Erik Kruskopf kirjoittaa Suomen taide -teoksessa, että Jauhiaisen työlle “on tunnusomaista rauhallinen nousu ja ryhdikkyys”. Turun patsashanke näin oli onnistunut, niin kaukana historiassa kuin sen juuret olivatkin.

Kruskopf on artikkelissaan sitä mieltä, että Jauhiaisen muistomerkkiä on Suomessa alettu pitää Agricolan vakiintuneena muotokuvana, koska tämän ulkonäöstä ei ole autenttista tietoa. Tästä väitteestä en kuitenkaan ole aivan varma, sillä olihan Wikströmin Agricola seisonut runsaat kolme vuosikymmentä Viipurissa eräällä kaupungin parhaimmista paikoista, ja onhan se nyt ollut jo

puolen vuosisadan ajan Lahdessa ja Pernajassa sekä jälleen vuosikymmenen Aallon kirjastossa Viipurissakin. Ja ovathan Ville Vallgrenin lempeää hahmoa tasavallan paraatipaikalla vastapäätä Helsingin tuomiokirkon saarnastuolia katselleet ensin parikymmentä vuotta säätyvaltiopäivien edusmiehet ja kohtsiiltään jo sata vuotta yksikamarisen eduskunnan kansanedustajat ja muu kansa heidän mukanaan.

Toisentyypistä Agricolan muistopatsasta edustaa se muistokivi, joka seisoo Kuolemajärven pitäjässä Karjalan kannaksella Suomenlahden rannalla. Olen muutamia vuosia sitten kertonut aikakauslehti Kanavassa siitä merkillisestä tapahtumasarjasta, jossa muistokivi Mikael Agricolan kuolinpaikalle Kuolemajärvelle Suomenlahden rantaan pystytettiin kahdesti sadan vuoden väliajoin. Viereisen pitäjän Koiviston nuorisoseura pystytti kesällä vuonna 1900 Kuolemajärvelle Agricolan kuolinpaikalle patsaan, graniittisen kiven, johon oli kirjoitettu teksti "Tässä paikassa kuoli Mikael Agricola, Suomalaisen Kirjallisuuden isä 9 p. huhtikuuta 1557. Koiviston nuorisoseuran toimesta v. 1900." Kerroin, miten tuo kivi hävisi sodan melskeissä, mutta löytyi ihmeellisellä tavalla, nostettiin paikalleen ja ympäristö kunnostettiin venäläisen akateemikko V. Smirnovin toimesta. Häntä avusti tehtävässä täällä läsnä oleva Venäjä–Suomi- Seuran toiminnanjohtaja Alexander Belov. Sain kunnian paljastaa uudistetun patsaan kesällä vuonna 2000 yhdessä Viipurin kaupunginjohtajan K. A. Borjadinin kanssa. Kaikessa yksinkertaisuudessaan Kyrönniemen muistokivi tunnelmallisessa maisemassa on kaunis kunnianosoitus Mikael Agricolalle. Sittenmin paikalle on pystytetty myös pieni museotupa, jossa kerrotaan Agricolan vaiheista. Se on ehtinyt muodostua jo vierailupaikaksi niin suomalaisille kuin venäläisillekin ryhmille.

Puheessani patsaan paljastuksen yhteydessä tulin lausuneeksi toivomuksen, että Emil Wikströmin Agricola-patsas Viipurissa pystytettäisiin uudelleen. Vastauspuheessaan kaupunginjohtaja Borjadin yksiselitteisesti ilmoitti, että näin tullaan tekemään. Muistorikkaan patsaan uudelleen pystyttäminen voisi olla Agricolan edessä olevan juhluvuoden suuri kansallinen tavoite.